

О.А. Дубасенюк
доктор педагогічних наук, професор
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Умови підвищення рівня ефективності професійної полікультурної підготовки майбутнього вчителя

Автором визначаються обов'язкові умови полікультурної професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, які дозволять йому ефективно виконувати поставлені навчально-виховні завдання. Особливо увага акцентується на врахуванні регіональних особливостей педагогічної підготовки.

Автором определяются обязательные условия поликультурной профессионально-педагогической подготовки будущего учителя, которые позволят ему эффективно выполнять поставленные учебно-воспитательные задачи. Особенно внимание акцентируется на учитывании региональных особенностей педагогической подготовки.

The author determines the conditions required to multicultural professional and pedagogical training of future teachers, which will allow them to effectively carry out educational and training objectives. Special attention is paid to the regional characteristics of teacher training.

У вітчизняних стратегічних законодавчих та освітніх документах нашої держави: Конституції України, законах «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти та ін. декларуються принципи багатоетнічності та полікультурності, визначаються завдання, спрямовані на розвиток фундаментальної підготовки майбутнього вчителя на основі засвоєння духовної скарбниці українського народу, онтологічних, гностичних та аксіологічних компонентів цілісної полікультурної картини світу. Ураховуючи визначені положення, особливого значення набуває розвиток духовності майбутнього вчителя, що передбачає формування у нього духовних потреб, засвоєння універсальних духовних цінностей, орієнтованих на гуманістичні та демократичні ідеї. Цей процес пов'язаний з формуванням полікультурного світогляду, що зумовлює таку організацію життя і професійної діяльності, за якої педагог має бути

відкритим до сприйняття культур інших народів. Національне при цьому набуває ознак ґрунтовності, оскільки полікультурний соціальний, зокрема й освітній простір, має функціонувати у вигляді цілісної системи полілогу культур як на загальнодержавному рівні, так і її окремих регіонів. Тому доцільно враховувати й те, що у під впливом соціально-політичних та економічних чинників в різних регіонах періодично виникають міжнаціональні конфлікти, які негативно позначаються на освітніх процесах. Водночас зазначимо, що за роки незалежності Української держави було створено сприятливі умови для відродження системи освіти національних меншин, що потребує вдосконалення професійної педагогічної освіти з урахуванням полікультурних особливостей кожного регіону.

Складний і суперечливий процес національного відродження потребує всебічного осмислення історичних, політичних, соціальних, етнокультурних детермінант, що визначають особливості культурно-освітнього життя держави загалом та її окремих регіонів; стає необхідним створення і налагодження конкретного механізму, в якому б етнічна самосвідомість виступати важливим чинником усвідомлення причетності до рідної етнічної культури, розуміння її значення в консолідації української нації, у формуванні її національно-державних інтересів.

Аналіз наукових джерел вітчизняної педагогіки засвідчує, що в теорії та практиці професійної освіти накопичено значний досвід, прогресивні ідеї якого можуть стати підґрунтям модернізації професійної підготовки майбутніх учителів до міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Крім того, виявлено провідні тенденції у цій сфері, обґрунтовано сучасні наукові підходи та парадигми.

Насамперед, визначимо поняття полікультурного освітнього простору. Як зазначає Г.В. Міронова, мультикультурний освітній простір – це структуроване педагогічно доцільне середовище, що включає в себе: 1) систему етнічних і світових подій, спрямованих на розвиток здатності і готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах етнічного розмаїття; 2) професійно-особистісний досвід мультикультурної взаємодії, а також освоєння розвивального потенціалу мультикультурного освітнього простору в системі професійної підготовки студентів (професійно-педагогічна толерантність, інтеграція педагогічних можливостей різних культур, діалогічні взаємини в педагогічному процесі) [1, с. 10-11].

Отже, полікультурний освітній простір – це не тільки освітні установи різного рівня і типу, в тому числі й вищі навчальні заклади. Така позиція «звужує» розуміння даного явища лише до сфери функціонування. Вважаємо, що вона набагато змістовніша, оскільки містить у собі, крім цього, й інші соціальні системи і явища – людей, установи, предметний світ, суспільні процеси, засоби масової інформації, провідні ідеї, ціннісні орієнтації – все те, що обумовлює глибокі зміни в мультикультурному суспільстві.

Полікультурний освітній простір наповнює соціум на всіх його рівнях (макро-, мезо- і мікро-) цінностями загальнолюдської, національної й індивідуальної культури та реалізує ціннісне ставлення до людини, забезпечує гуманізацію відносин між людьми, гарантує уважне ставлення до особистості, захист і підтримку, а також сприяє культурній ідентифікації кожного індивіда. Його глобальна мета може розглядатися як повернення освіти в контекст культури та її регіоналізацію, залучення особистості до культури за допомогою освіти. В аспекті освітнього процесу ВНЗ, що забезпечує кваліфіковану підготовку педагогічних кадрів, полікультурний освітній простір спрямований на підвищення педагогічної культури, педагогізацію суспільства, інтеркультурну комунікацію і міжособистісну професійно-орієнтовану взаємодію, творчий професіоналізм і педагогічну майстерність у будь-якій сфері діяльності.

У зазначеному контексті важливими є висновки Г.В. Міронової щодо створення необхідних педагогічних умов організації полікультурного освітнього простору, серед яких найбільш важливими є: мотиваційні (позитивна мотивація майбутніх педагогів щодо впровадження в освітню практику педагогічного потенціалу етнічних і світових культур; залучення студентів до ціннісно-значущої діяльності з професійного вдосконалення та самореалізації); змістові (інтеграція зусиль всіх соціальних інститутів для подолання причин негативних національних стереотипів; включення в зміст педагогічної діяльності освітнього закладу етнопедагогічного матеріалу); технологічні (етнодіалогізація освітнього процесу, використання системи педагогічних завдань для формування професійних умінь та навичок майбутніх педагогів з реалізації своєї діяльності в мультикультурних навчальних групах). При цьому засобами оптимізації мультикультурного освітнього простору є технологія вивчення етнопедагогічного середовища, технологія проектування мультикультурного освітнього простору, захист рефератів, проведення конкурсів, студентських конференцій, зустрічей з представниками національних меншин різних суспільних організацій тощо [1, с. 11].

Розглядаючи полікультурну освіту, варто виділити кілька сфер виміру даного педагогічного феномена: інтеграцію змісту, процес конструювання знань, подолання упереджень, справедливую педагогіку, стимулювання розвитку середовища та соціальної організації освітньої установи [2].

Визначене положення знайшло своє втілення в принципі полікультурності, що підкреслює значущість урахування полікультурних особливостей кожного регіону, під яким ми розуміємо необхідність посилення регіонального компоненту в змісті вищої освіти, що відображається, зокрема, в розширенні сфери продуктивної міжкультурної взаємодії суб'єктів освітньої діяльності шляхом організації діалогу-полілогу культур, побудови системи партнерських відносин суб'єктів освіти в професійно-орієнтованій спільній діяльності, а також формування толерантності як якості особистості, необхідної для успішної інтеграції у світове співтовариство.

Виходячи з цього, ми розглядаємо принцип полікультурності освіти як вимогу, відповідно до якої вся освітня діяльність студентів вищих педагогічних закладів має здійснюватися через постійне співвіднесення її цінностей з особливостями культурного освітнього середовища в ситуації міжкультурної взаємодії.

Принципи полікультурності та структурності етнічної ідентичності (багаторівневого характеру ідентичності) орієнтують сучасну педагогічну теорію і практику на розробку етнічного компонента національної освіти. Основне значення полікультурної освіти полягає у формуванні цілісної етнічної ідентичності, міжкультурної компетентності та толерантності особистості, громадянина незалежної України.

Вивчення методології цього питання свідчить, що існують різні підходи до вирішення проблеми міжетнічної взаємодії. Широкого поширення набула трирівнева концепція етносу, представлена в роботах сучасних науковців.

Так, на думку В.І. Матиса, на сучасному етапі розвитку система освіти на всіх її рівнях стала національною. Вона зберігає і транслює рідну культуру, відтворює визначений тип особистості – носія етнічної ментальності. При цьому «особу» етносу визначає тріада – культура, історія, мова, яку варто розглядати в контексті регіональної, загальнодержавної та світової культур [3]. Я. Нуруллін вважає, що освітній процес повинен передавати підростаючому поколінню три

кола цінностей: загальнолюдські (планетарні), загальнонаціональні (українські) та етнокультурні.

Така позиція найбільш близька до нашого розуміння питання. Саме інтеграція полі- та моно- аспектів, їх співіснування, взаємодоповнення і, нарешті, взаємодія і взаємозбагачення – той резерв, що дозволяє особистості, майбутньому фахівцю, якщо розглядати під кутом освітньої діяльності ВНЗ, максимально реалізувати свій потенціал.

Відзначимо, що культура в широкому розумінні цього слова – це динамічна освіта, для якої характерною є поступальна еволюційна зміна. Організація освітньої діяльності з урахуванням полікультурних регіональних особливостей повинна сприяти формуванню у студентів толерантної міжнаціональної взаємодії, готувати їх до життя в полікультурному просторі.

Увага до етнокультурних особливостей в освітньому процесі навчальних закладів важлива не тільки тому, що в них сконцентрований досвід, зберігаються досягнення і моральне здоров'я народу, а й тому, що джерела і корені етносу багато в чому пояснюють вчинки і поведінку людей у різних ситуаціях. Знання історії, традицій і психологічних характеристик народів, що живуть разом, допомагає приймати при необхідності правильні рішення для зняття міжнаціональної напруженості, розвитку полікультурних зв'язків, збереження етнічних культур.

У процесі освітньої діяльності, що здійснюється на основі принципу полікультурності, розширюється культурний рівень майбутнього фахівця як в особистісному, так і в професійному аспектах, шляхом пізнання історичної самобутності різних народів, прийняття толерантності як окремої якості дійсно висококультурної й освіченої особистості.

Визначення етнічного компонента освіти викликано виникненням полікультурних моделей вищої освіти. Міжпредметні та міждисциплінарні зв'язки з погляду етнопедagogічних та етнопсихологічних особливостей мають власну нішу, заповнення якої має сприяти формуванню досвіду полікультурної взаємодії, що створить більш широкі можливості для соціалізації особистості, її інтеграції в полікультурний освітній та професійний простір.

На основі аналізу проблеми дослідження виділяємо такі регіональні умови полікультурності: створення цілісного полікультурного освітнього простору в регіоні; урахування етнокультурного компонента в формуванні цілей та змісту загальної середньої та вищої професійної освіти (на основі вивчення історії, традицій, норм і цінностей етносів регіону); максимальна суб'єктивізація освітнього простору; налагодження

професійного спілкування на засадах діалогу культур, педагогічної підтримки та педагогіки співробітництва; спрямованість педагогічного процесу на формування в студентів толерантної міжкультурної взаємодії, їх підготовку до життя в поліетнічному просторі. Отже, професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя має бути наповнена культурними смислами і бути полікультурною за своїм змістом [4; 5].

Таким чином, професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів може бути ефективно реалізована в кожному регіоні за таких умов: урахування регіональних тенденцій, природно-географічних, соціально-географічних, соціально-економічних, соціально-демографічних особливостей регіону, які безпосередньо впливають на його освітню політику; створення у ВНЗ особистісно-розвивальної системи навчання; демократичної атмосфери щодо реалізації свобод та прав людини; формування мотивації до міжкультурної взаємодії; набуття знань, умінь та навичок міжкультурної взаємодії; розвиток ціннісно-сислової сфери особистості, зокрема позитивних моральних особистісних якостей; створення цілісного полікультурного освітнього простору в регіоні; суб'єктивізація та діалогізація освітнього простору та засадах толерантності та міжкультурної взаємодії.

Список використаних джерел та літератури

1. Миронова Г.В. Организация мультикультурного образовательного пространства педагогического колледжа: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Г.В. Миронова. – Волгоград, 2007. – 25 с.
2. Banks G. Teaching Strategies for Ethnic Studies / G. Banks. – Newton, 1987. – 156 p.
3. Матис Т.А. Изучение психологических новообразований совместной учебной деятельности школьников / Т.А. Матис // Формирование учебной деятельности школьников. – М.: Педагогика, 1982. – 216 с.
4. Якса Н.В. Теоретичні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полікультурності Кримського регіону: [монографія] / Н.В. Якса; наук. ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2006. – 433 с.
5. Якса Н.В. Міжкультурна взаємодія суб'єктів освітнього процесу : навч. посіб. / Н.В. Якса. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 321 с.